WALES AUDIT OFFICE
SWYDDFA ARCHWILIO CYMRU

Archwilydd Cyffredinol Cymru
Auditor General for Wales

Trosolwg a Chraffu – Addas i'r Dyfodol? – **Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot**

Blwyddyn archwilio: 2017-18

Dyddiad cyhoeddi: Gorffennaf 2018

Cyfeirnod y ddogfen: 624A2017-18

Paratowyd y ddogfen hon at ddefnydd mewnol Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot fel rhan o'r gwaith a wnaed/sydd i'w wneud yn unol â swyddogaethau statudol.

Nid oes unrhyw gyfrifoldeb ar yr Archwilydd Cyffredinol, staff Swyddfa Archwilio Cymru na, lle y bo'n gymwys, yr archwilydd penodedig mewn perthynas ag unrhyw aelod, cyfarwyddwr, swyddog na chyflogai arall yn unigol, nac i unrhyw drydydd parti.

Os ceir cais am wybodaeth y gall y ddogfen hon fod yn berthnasol iddi, tynnir sylw at y Cod Ymarfer a gyhoeddwyd o dan adran 45 Deddf Rhyddid Gwybodaeth 2000.
Mae Cod adran 45 yn nodi'r arfer a ddisgwylir gan awdurdodau cyhoeddus wrth ymdrin â cheisiadau, yn cynnwys ymgynghori â thrydydd partïon perthnasol. Mewn perthynas â'r ddogfen hon, mae Archwilydd Cyffredinol Cymru, Swyddfa Archwilio Cymru a, lle y bo'n gymwys, yr archwilydd penodedig yn drydydd partïon perthnasol. Dylid anfon unrhyw ymholiadau ynglŷn â datgelu neu ailddefnyddio'r ddogfen hon i Swyddfa Archwilio Cymru yn swyddog.gwybodaeth@archwilio.cymru.

Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg. Ni fydd gohebu yn Gymraeg yn arwain at oedi. We welcome correspondence and telephone calls in Welsh and English. Corresponding in Welsh will not lead to delay.

Roedd y tîm a gyflawnodd y gwaith yn cynnwys Sara-Jane Byrne, Katherine Simmons a Tim Buckle o dan gyfarwyddyd Huw Rees.

Cynnwys

Mae'r Cyngor yn gwneud gwelliannau i'w swyddogaeth craffu, ond mae angen gwneud rhagor o waith er mwyn sicrhau ei fod mewn sefyllfa well i ymateb i heriau presennol ac yn y dyfodol.

Adroddiad cryno

Cynigion ar gyfer gwella 5

Adroddiad manwl

Mae'r Cyngor yn gwella'r amgylchedd ar gyfer trosolwg a chraffu, ond nid yw'r prosesau craffu cyn gwneud penderfyniadau yn amserol nac yn drylwyr, ac nid yw pwyllgorau craffu yn dwyn y Cabinet i gyfrif yn effeithiol 7

Mae'r Cyngor wedi gwneud gwelliannau i'w brosesau trosolwg a chraffu, ond mae angen iddo atgyfnerthu'r dull o ymgysylltu â'r cyhoedd, gwella tryloywder

a manteisio ar gyfleoedd er mwyn i brosesau craffu weithio mewn ffordd wahanol 10

Nid yw'r Cyngor yn gwerthuso effaith prosesau trosolwg a chraffu ac ni all ddangos ei heffeithiolrwydd cyffredinol 12

Atodiadau

Atodiad 1 – canlyniadau a nodweddion prosesau trosolwg a chraffu effeithiol ar gyfer llywodraeth leol 13

Atodiad 2 - argymhellion o adroddiad astudiaeth wella genedlaethol yr Archwilydd Cyffredinol 'Craffu Da? Cwestiwn Da!' (Mai 2014) 15

Adroddiad cryno

Crynodeb

1 Ar y cyd â phob un o'r 22 o gynghorau yng Nghymru, roedd yr adolygiad hwn yn archwilio pa mor ‘addas i'r dyfodol’ yw eu swyddogaethau craffu. Gwnaethom ystyried sut mae cynghorau yn ymateb i heriau cyfredol, yn cynnwys Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015 (y Ddeddf) mewn perthynas â'u gweithgarwch craffu, yn ogystal â sut mae cynghorau yn dechrau ymgymryd â phrosesau craffu Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus. Gwnaethom hefyd archwilio p'un a yw cynghorau mewn sefyllfa dda i ymateb i heriau yn y dyfodol megis pwysau parhaus ar gyllid cyhoeddus a'r cam posibl tuag at drefniadau gweithio'n fwy rhanbarthol rhwng awdurdodau lleol.

2 Fel rhan o'r adolygiad hwn, gwnaethom hefyd adolygu'r cynnydd a wnaed gan gynghorau o ran mynd i'r afael ag argymhellion ein Hastudiaeth Wella Genedlaethol flaenorol **Craffu Da? Cwestiwn Da!** (Mai 2014) (gweler Atodiad 2). Gwnaethom hefyd olrhain y cynigion ar gyfer gwelliant sy'n berthnasol i brosesau craffu a gyhoeddwyd gennym mewn adroddiadau lleol yn cynnwys y rhai a roddwyd i gynghorau fel rhan o'n hadolygiadau thematig yn 2016-17 ar Gynllunio Arbedion a Threfniadau Llywodraethu ar gyfer Penderfynu ar Newidiadau Sylweddol i Wasanaethau.

3 Nod ein hadolygiad oedd:

- nodi dulliau gweithredu ar gyfer ymgorffori'r egwyddor datblygu cynaliadwy mewn prosesau ac arferion craffu er mwyn llywio ymarfer a rennir a gwaith yr Archwilydd Cyffredinol yn y dyfodol mewn perthynas â'r Ddeddf;
- rhoi sicrwydd bod swyddogaethau craffu mewn sefyllfa dda i ymateb i heriau a disgwyliadau presennol ac yn y dyfodol;
- helpu er mwyn ymgorffori prosesau craffu effeithiol gan aelodau etholedig o ddechrau'r cylch etholiadol newydd; a
- rhoi trosolwg o ba mor dda y mae cynghorau wedi ymateb i ganfyddiadau ein Hastudiaeth Wella Genedlaethol flaenorol.

4 Er mwyn llywio ein canfyddiadau, gwnaethom seilio ein methodoleg adolygu ar Ganlyniadau a Nodweddion Trefniadau Trosolwg a Chraffu Effeithiol i Llywodraeth leol a ddatblygwyd gennym ac y cytunwyd arnynt gan randdeiliaid craffu yng Nghymru yn dilyn ein Hastudiaeth Wella Genedlaethol flaenorol **Craffu Da? Cwestiwn Da!**

5 Yn ystod mis Rhagfyr 2017 a mis Ionawr 2018, gwnaethom gynnal adolygiadau o ddogfennau, cyfweld nifer fach o swyddogion allweddol a chynnal grwpiau ffocws gyda chynghorwyr er mwyn deall eu safbwyntiau ar drefniadau craffu presennol Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot (y Cyngor) ac yn benodol sut mae'r Cyngor yn mynd i'r afael â'r heriau a nodwyd uchod ac yn bwriadu ymateb iddynt.

6 Gwnaethom arsylwi sampl o gyfarfodydd craffu ac adolygu dogfennaeth berthnasol o'r cyfarfodydd a roddwyd i aelodau er mwyn cefnogi eu rôl graffu, fel adroddiadau a chyflwyniadau.

7 Yn yr adolygiad hwn, daethom i'r casgliad bod y Cyngor yn gwneud gwelliannau i'w swyddogaeth craffu, ond mae angen gwneud rhagor o waith er mwyn sicrhau ei fod mewn sefyllfa well i ymateb i heriau presennol a rhai'r dyfodol. Daethom i'r casgliad hwn am y rhesymau canlynol:

- Mae'r Cyngor yn gwella'r amgylchedd ar gyfer trosolwg a chraffu, ond nid yw'r prosesau craffu cyn gwneud penderfyniadau yn amserol nac yn drylwyr, ac nid yw pwyllgorau craffu yn dwyn y Cabinet i gyfrif yn effeithiol
- Mae'r Cyngor wedi gwneud gwelliannau i arferion trosolwg a chraffu, ond mae angen iddo atgyfnerthu prosesau ymgysylltu â'r cyhoedd, gwella tryloywder a manteisio ar gyfleoedd er mwyn i brosesau craffu weithio mewn ffordd wahanol
- Nid yw'r Cyngor yn gwerthuso effaith prosesau trosolwg a chraffu ac ni all ddangos ei heffeithiolrwydd cyffredinol

Cynigion ar gyfer gwella

8 Mae'r tabl isod yn cynnig ffyrdd y gallai'r Cyngor wella effeithiolrwydd ei swyddogaeth trosolwg a chraffu er mwyn sicrhau ei fod mewn gwell sefyllfa i ateb heriau nawr ac yn y dyfodol.

Arddangosyn 1: cynigion ar gyfer gwella

Cynigion ar gyfer gwella	
C1	Dylai pwyllgorau craffu'r Cyngor sicrhau, lle y bo'n briodol, mai aelodau'r Cabinet yn hytrach na swyddogion y cyngor a gaiff eu dwyn i gyfrif am arfer swyddogaethau gweithredol yn effeithlon yn unol â chanllawiau statudol[1].
C2	Dylai'r Cyngor ystyried rôl fwriadedig pwyllgorau craffu mewn gweithgarwch craffu cyn gwneud penderfyniadau a sicrhau bod y trefniadau presennol yn caniatáu digon o amser i graffu.
C3	Dylai'r Cyngor adolygu ei drefniadau ar gyfer cynllunio a chynnal prosesau craffu, ac ystyried ffyrdd gwahanol o weithio sydd fwyaf addas ar gyfer y maes pwnc a'r canlyniad a ddymunir.
C4	Dylai'r Cyngor atgyfnerthu perchenogaeth pwyllgorau craffu o flaenraglenni gwaith, gan sicrhau bod rhesymeg glir dros ddewis pynciau.

[1] Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Canllawiau i Gynghorau Sir a Chynghorau Bwrdeistref Sirol yng Nghymru ar Drefniadau Gweithrediaeth a Threfniadau Amgen 2006, Gorffennaf 2006, Paragraff 2.1.8

Cynigion ar gyfer gwella	
C5	Dylai'r Cyngor atgyfnerthu'r trefniadau ar gyfer ymgysylltu â'r cyhoedd wrth graffu.
C6	Dylai'r Cyngor roi trefniadau ar waith ar gyfer asesu effeithiolrwydd ac effaith prosesau trosolwg a chraffu

Adroddiad manwl

Mae'r Cyngor yn gwneud gwelliannau i'w swyddogaeth craffu, ond mae angen gwneud rhagor o waith er mwyn sicrhau ei fod mewn sefyllfa well i ymateb i heriau nawr ac yn y dyfodol

Mae'r Cyngor yn gwella'r amgylchedd ar gyfer trosolwg a chraffu, ond nid yw'r prosesau craffu cyn gwneud penderfyniadau yn amserol nac yn drylwyr, ac nid yw pwyllgorau craffu yn dwyn y Cabinet i gyfrif yn effeithiol

9 Mae'r Cyngor yn diffinio rôl ei swyddogaeth trosolwg a chraffu ar ei wefan fel a ganlyn:

- craffu cyn gwneud penderfyniadau (ystyried penderfyniadau a wneir gan y Cabinet);
- perfformiad (monitro perfformiad gwasanaethau);
- polisi a phartneriaeth (ystyried effaith polisïau a dwyn partneriaid y Cyngor i gyfrif); a
- chraffu ar ôl gwneud penderfyniadau (ystyried effaith penderfyniad ar ôl iddynt gael eu gwneud).[2]

10 Gwnaethom ganfod mai prosesau craffu cyn gwneud penderfyniadau yw'r rhan fwyaf o'r gweithgarwch craffu yn y Cyngor ac, fel y gwnaethom adrodd yn ein Hadroddiad Gwella Blynyddol ar gyfer 2014, mae gweithgarwch y pwyllgor trosolwg a chraffu yn dal i gyd-fynd â rhaglenni gwaith y Cabinet a Bwrdd y Cabinet yn bennaf.[3] Yn ystod ein hadolygiad, dywedodd cynghorwyr wrthym eu bod yn gwerthfawrogi'r cysylltiadau agos rhwng gweithgarwch y Cabinet a gweithgarwch craffu. O ganlyniad i drefniadau craffu cyn gwneud penderfyniadau y Cyngor, caiff pwyllgorau craffu gyfle rheolaidd i ystyried materion sy'n berthnasol i drefniadau gwella a llywodraethu'r Cyngor.

11 Fel arfer, mae'r amserlen i bwyllgorau craffu ystyried eitemau craffu cyn gwneud penderfyniadau yn gymharol fyr. Mae aelodau'r Cabinet yn penderfynu'n aml ar yr eitemau hyn yng nghyfarfod bwrdd y Cabinet a drefnir yn union ar ôl cyfarfod y pwyllgor craffu perthnasol ar yr un diwrnod. Nid yw'r dull hwn o graffu cyn gwneud

[2] Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot, https://www.npt.gov.uk/5854?lang=cy-gb

[3] Archwilydd Cyffredinol, **Adroddiad Gwella Blynyddol yn Ymgorffori'r Adroddiad Asesu Corfforaethol 2014 Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot,** Swyddfa Archwilio Cymru, Tachwedd 2014

penderfyniadau yn caniatáu llawer o amser i'r pwyllgorau craffu gynllunio eu gweithgarwch yn effeithiol, cymryd perchenogaeth o amseriad na dull y gweithgarwch craffu, na phenderfynu a oes angen i dystiolaeth ychwanegol gael ei chasglu er mwyn llywio eu hystyriaethau. Mae hyn hefyd yn cyfyngu ar allu pwyllgorau craffu i geisio amrywiaeth o safbwyntiau er mwyn llywio gweithgarwch craffu. Dylai'r Cyngor ystyried a yw rôl pwyllgorau craffu mewn prosesau craffu cyn gwneud penderfyniadau yn ddigon clir ac ystyrlon. Wrth wneud hynny, dylai'r Cyngor hefyd ystyried a yw ei drefniant presennol ar gyfer craffu cyn gwneud penderfyniadau yn galluogi pwyllgorau craffu i gyflawni'r rôl hon yn effeithiol. Er enghraifft, gall ganfod y byddai ystyried llai o eitemau yn fanylach, a thros fwy o amser, yn ddefnydd mwy effeithiol o adnoddau swyddogaeth craffu cyfyngedig.

12 Mae pwyllgorau craffu yn ystyried gwybodaeth am berfformiad sy'n gysylltiedig â gwasanaethau'r Cyngor yn rheolaidd a cheir cyfle i ddatblygu rhagor o brosesau craffu ar berfformiad fel rhan o'r system rheoli perfformiad newydd a gyflwynir.

13 Yn ein Hadroddiad Gwella Blynyddol ar gyfer 2014, gwnaethom nodi "er bod Aelodau'r Cabinet yng Nghastell-nedd Port Talbot yn mynd i'r rhan fwyaf o gyfarfodydd y pwyllgorau craffu, nid ydynt yn cael eu holi am bolisïau, penderfyniadau na pherfformiad gwasanaethau fel mater o drefn ac, yn lle hynny, maent yn mynd i gyfarfodydd i'w harsylwi gan amlaf. Nid yw hwn yn arfer da." Nid aed i'r afael â'r sefyllfa hon eto. Ar hyn o bryd, nid yw aelodau'r Cabinet yn cael eu dwyn i gyfrif gan bwyllgorau craffu. Gwnaethom ganfod mai swyddogion, yn hytrach nag aelodau'r Cabinet, sy'n mynd i bwyllgorau craffu yn gyffredinol i gyflwyno adroddiadau, ateb cwestiynau, a chael eu dwyn i gyfrif. Mae cyfansoddiad y Cyngor yn nodi yn y pen draw mai'r swyddog gweithredol etholedig fydd yn gorfod ateb cwestiynau am ei bolisïau a'i benderfyniadau. Dylai cyfraniadau swyddogion gael eu cyfyngu cymaint â phosibl i gwestiynau ynghylch ffaith ac esboniad sy'n ymwneud â pholisïau a phenderfyniadau... Dylai pwyllgorau craffu'r Cyngor sicrhau, lle y bo'n briodol, mai aelodau'r Cabinet yn hytrach na swyddogion y cyngor a gaiff eu dwyn i gyfrif am arfer swyddogaethau gweithredol yn effeithiol yn unol â chanllawiau statudol.

14 Rydym yn deall bod aelodau'r Cabinet yn cyflwyno adroddiadau yng nghyfarfodydd llawn y Cyngor a bod uwch aelodau'r Cabinet yn awyddus i holl aelodau'r Cabinet ddechrau cymryd mwy o berchenogaeth o'u portffolios mewn cyfarfodydd cyngor yn fwy cyffredinol, yn cynnwys pwyllgorau craffu. Nododd aelodau'r Cabinet ac aelodau craffu bod diwylliant mwy cefnogol o graffu yn y Cyngor.

15 Er mwyn cael dealltwriaeth o'r amgylchedd y mae prosesau craffu yn gweithredu ynddynt, gwnaethom hefyd edrych ar yr hyfforddiant sydd ar gael i aelodau craffu. Mae'r Cyngor wedi rhoi hyfforddiant i aelodau ar weithdrefnau pwyllgorau a phrosesau craffu. Cyflwynodd swyddog craffu sesiwn sefydlu yn union cyn y cyfarfod cyntaf a drefnwyd o bob pwyllgor craffu. Fodd bynnag, er gwaethaf yr hyfforddiant a ddarparwyd, roedd rhai aelodau wedi drysu ynghylch rôl aelodau'r Cabinet yn y broses graffu.

16 Mae'r Cyngor wedi rhoi rhywfaint o hyfforddiant er mwyn paratoi aelodau craffu ar gyfer y dyfodol. Roedd hyn yn cynnwys sesiynau sefydlu ar Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 (y Ddeddf), a seminar/sesiwn gweithdy gydag aelodau ar Gynllun Llesiant Lleol Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Castell-nedd Port Talbot. Tynnodd rhai aelodau sylw at yr angen am ragor o hyfforddiant, er enghraifft mewn perthynas â sgiliau cadeirio a chymryd rhan mewn proses graffu 'ar ôl gwneud penderfyniadau'. Mae'r Cyngor yn cymryd camau i fynd i'r afael â'r anghenion hyfforddiant hyn. Fodd bynnag, mae cyfle i'r Cyngor ystyried a fyddai hyfforddiant mewn meysydd eraill yn galluogi cynghorwyr i fod mewn sefyllfa well i ateb heriau nawr ac yn y dyfodol. Gallai hyn gynnwys arfarniadau o opsiynau, dadansoddiad ariannol, craffu ar drefniadau rhanbarthol, cydweithredol a masnachol, ac ymgysylltu ag aelodau ward a rhanddeiliaid mewn gwaith craffu.

17 Mae rhai aelodau craffu wedi nodi camau gweithredu y maent yn credu allai helpu i'w paratoi'n well i ymgymryd â gweithgarwch craffu, fel arsylwi pwyllgorau trosolwg a chraffu mewn cynghorau eraill. Mae cyfle i gynghorwyr ddysgu mwy am yr arferion craffu gwahanol a ddefnyddir mewn mannau eraill er mwyn eu helpu i fyfyrio ar ddulliau amgen posibl wrth gynllunio gweithgarwch craffu yn y dyfodol yn y Cyngor.

18 Mae'r Cyngor wedi datblygu rôl aelod sy'n Hyrwyddwr Craffu. Mae'r rôl yn ei gwneud yn ofynnol i'r swyddog sy'n gyfrifol ymgysylltu ag aelodau etholedig eraill a chynorthwyo i eirioli a hyrwyddo arfer gorau mewn perthynas â threfniadau craffu cadarn fel rhan o brosesau llywodraethu corfforaethol y Cyngor.[4] Mae'r Cyngor hefyd wedi sefydlu Fforwm Cadeiryddion ac Is-gadeiryddion. Dywedodd Cadeiryddion Craffu wrthym fod hwn yn ddatblygiad cadarnhaol, gan alluogi cadeiryddion i rannu dealltwriaeth, arfer da neu anghenion hyfforddiant.

19 Adolygodd y Cyngor y cymorth swyddogion penodol a roddir i bwyllgorau craffu yn 2017. Caiff y swyddogaeth trosolwg a chraffu ei chefnogi ar hyn o bryd gan uwch swyddog craffu a datblygu aelodau, dau swyddog gwasanaethau democrataidd a phrentis modern. Gwnaed trefniadau i atgyfnerthu'r cymorth sydd ar gael i bwyllgorau drwy benodi aelodau newydd o staff. Roedd angen hyn er mwyn disodli unigolion sydd wedi newid swyddi, ond cytunwyd hefyd y dylai'r cynorthwyydd gwasanaethau democrataidd ymuno â'r tîm craffu er mwyn rhoi cymorth ychwanegol. Gwnaed trefniadau hefyd er mwyn rhoi hyfforddiant achrededig i aelodau newydd o staff er mwyn gwella'r cymorth a roddir ganddynt i aelodau craffu. Mae'r Cyngor yn bwriadu cynnal adolygiad pellach o gymorth swyddogion ar gyfer pwyllgorau trosolwg a chraffu yng ngwanwyn 2017 gyda'r bwriad o nodi unrhyw anghenion cymorth eraill nad ydynt yn cael eu diwallu. Mae hyn yn rhoi cyfle i'r Cyngor ystyried anghenion cymorth presennol aelodau craffu, ond hefyd sut y gallai'r rhain newid o ystyried heriau presennol ac yn y dyfodol. Gallai hyn

[4] Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot, **Adroddiad i'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd,** 1 Chwefror 2018

gynnwys sicrhau bod gan swyddogion y sgiliau a'r arbenigedd priodol i helpu aelodau craffu.

Mae'r Cyngor wedi gwneud gwelliannau i arferion trosolwg a chraffu, ond mae angen atgyfnerthu prosesau ymgysylltu â'r cyhoedd, gwella tryloywder a manteisio ar gyfleoedd er mwyn i brosesau craffu weithio mewn ffordd wahanol

20 Gwnaethom arsylwi cyfarfodydd pwyllgor craffu yn ystod ein hadolygiad. Gwelsom eu bod wedi'u cynnal yn dda gyda nifer o gwestiynau heriol a pherthnasol yn cael eu gofyn gan aelodau. Clywsom hefyd fod aelodau o'r farn nad yw cyfarfodydd pwyllgor craffu yn gyffredinol 'yn wleidyddol', a bod diwylliant cyfarfodydd pwyllgor yn gynhyrchiol.

21 O'n harsylwadau a'n grwpiau ffocws, mae'n ymddangos bod sesiynau cyn briffio pwyllgorau craffu yn helpu i sicrhau bod mwy o ffocws i gyfarfodydd pwyllgor. Mae'r sesiynau hyn yn helpu pwyllgorau craffu i ddatblygu llinellau ymholi allweddol a dull mwy cydlynus o holi. Fodd bynnag, gwnaethom ganfod tystiolaeth gyfyngedig bod pwyllgorau yn myfyrio ar y dull gorau o gynnal gweithgarwch craffu wrth ystyried pynciau. Rydym yn ymwybodol bod pwyllgorau craffu weithiau yn sefydlu grwpiau gorchwyl a gorffen ac ymchwiliadau craffu. Fodd bynnag, fel mewn sawl cyngor arall yng Nghymru, mae'r rhan fwyaf o weithgarwch trosolwg a chraffu yn digwydd mewn cyfarfodydd pwyllgor ffurfiol lle caiff adroddiadau swyddogion eu hystyried.

22 Wrth gynnal prosesau craffu cyn gwneud penderfyniadau o adroddiadau Bwrdd y Cabinet, mae pwyllgorau craffu yn dewis pa eitemau o agenda Bwrdd y Cabinet y byddant yn craffu arnynt. Fodd bynnag, ni chaiff yr eitemau craffu cyn gwneud penderfyniadau a ddewiswyd eu nodi yn agenda'r pwyllgor craffu felly byddai'n anodd i'r cyhoedd wybod pa eitemau ar agenda Bwrdd y Cabinet y creffir arnynt. Nid yw'r trefniant hwn yn dryloyw. Os na roddir rhybudd ymlaen llaw i'r cyhoedd o ran pa eitemau y creffir arnynt mewn gwirionedd, nid yw'n glir sut mae'r Cyngor yn gwneud trefniadau effeithiol yn unol â Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 er mwyn "galluogi'r holl bersonau sy'n byw neu'n gweithio yn ardal yr awdurdod lleol i ddwyn i sylw'r pwyllgor trosolwg a chraffu perthnasol eu safbwyntiau ar unrhyw fater sy'n cael ei ystyried gan y pwyllgor".[5]

23 Gwnaeth swyddogion ac aelodau gydnabod bod ymgysylltu â'r cyhoedd yn faes o wendid yn nhrefniadau a gweithgarwch trosolwg a chraffu'r Cyngor. Anaml y bydd pwyllgorau craffu yn ceisio safbwyntiau'r cyhoedd neu ddefnyddwyr gwasanaeth fel rhan o'u gwaith. Ni chaiff gwybodaeth ymgysylltu/ymgynghori gorfforaethol ei defnyddio mewn ffordd systemataidd gan bwyllgorau craffu i nodi pynciau craffu posibl, nac fel tystiolaeth i lywio canfyddiadau'r pwyllgor craffu. Gan mai 'cynhwysiant' yw un o'r pum ffordd o weithio a nodir yn Neddf Llesiant

[5] Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, 62 (2)

Cenedlaethau'r Dyfodol, efallai y bydd angen i bwyllgorau trosolwg a chraffu'r Cyngor ystyried a yw eu dull o ymgysylltu â'r cyhoedd mewn perthynas â phrosesau craffu yn briodol o hyd wrth iddynt graffu ar y graddau y mae'r Cyngor yn gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy.

24 Lle bydd y pwyllgorau trosolwg a chraffu yn penderfynu sefydlu grwpiau gorchwyl a gorffen neu baneli er mwyn adolygu materion penodol, mae prosesau clir ar waith er mwyn herio'r dewis pwnc a chynllunio'r ymarfer craffu. Mae'r grŵp gorchwyl a gorffen yn llunio papur cwmpasu ac yn cynnal cyfarfod cynllunio er mwyn herio'r dewis pwnc ac ystyried y prif nodau o'r prosiect, a'r materion allweddol y mae angen mynd i'r afael â nhw. Defnyddir ffurflen templed cwmpasu. Mae hyn yn cynnwys sut y bydd y gweithgarwch craffu yn cyfrannu at gyflawni amcanion/blaenoriaethau corfforaethol/cymunedol, rhestr gychwynnol o swyddogion allweddol, rhanddeiliaid neu asiantaethau eraill i'w cynnwys, ac amserlenni ar gyfer cwblhau'r ymarfer. Fodd bynnag, gan fod y rhan fwyaf o weithgarwch craffu yn digwydd mewn cyfarfodydd pwyllgor craffu ar hyn o bryd, mae'r lefel hon o gynllunio yn gyfyngedig i gyfran fach o weithgarwch craffu.

25 Mae Cyfansoddiad y Cyngor yn cyfyngu ar nifer y cwestiynau y gall aelodau eu gofyn yn ystod unrhyw bwyllgorau, ac am ba hyd y gall pob aelod holi tystion. Gallai hyn amharu ar brosesau craffu effeithiol drwy atal trafodaeth. Fodd bynnag, awgrymodd ein harsylwadau o bwyllgorau craffu nad oedd cymhwyso'r cyfyngiad hwn yn arfer cyffredin ac roedd yn ymddangos ei fod yn cael ei weithredu yn ôl disgresiwn y Cadeirydd Craffu. Mae'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd wedi cydnabod bod angen diwygio'r Cyfansoddiad, ac mae wedi penderfynu gofyn i'r Swyddog Monitro ystyired diwygio'r cyfansoddiad er mwyn ystyried y broses graffu.

26 Mae Cabinet y Cyngor wedi datblygu blaenraglenni gwaith ar gyfer Byrddau'r Cabinet ac ar gyfer y Cabinet. Bydd y blaenraglenni hyn yn helpu aelodau craffu i nodi mewn ffordd fwy amserol yr eitemau arfaethedig yr hoffent ganolbwyntio arnynt. Fodd bynnag, nid yw'r blaenraglenni gwaith ar gyfer y pwyllgor craffu wedi'u datblygu'n llawn. Nid ydynt yn cynnwys y rhesymeg ar gyfer eitemau, eu diben na'r canlyniad a ddisgwylir o'r gweithgarwch craffu. Fodd bynnag, mae aelodau yn dechrau bod yn fwy gofalus mewn perthynas â'r eitemau y maent yn dewis craffu arnynt o agendâu Byrddau Cabinet. Maent yn awgrymu y dylid ychwanegu rhagor o eitemau at flaenraglenni gwaith a nodwyd ganddynt eu hunain, gan ddangos gwell perchenogaeth o'u gweithgarwch.

27 Mae'r Cyngor yn cydnabod bod craffu ar gyrff allanol yn faes y mae angen ei ddatblygu ymhellach, er bod y Cyngor yn cymryd rhan yn y trefniadau craffu ar y cyd a sefydlwyd er mwyn edrych ar effeithiolrwydd 'Ein Rhanbarth ar Waith' (ERW) ledled y rhanbarth.[6]

28 Fel rhan o'n hadolygiad, gwnaethom ystyried sut mae cynghorau yn dechrau craffu ar Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus. Ar adeg ein gwaith maes, roedd y Pwyllgor

[6] Ein Rhanbarth ar Waith (ERW) yw un o'r pedwar consortia gwella ysgolion rhanbarthol yng Nghymru.

Craffu Polisi ac Adnoddau yn cyflawni'r swyddogaeth ar gyfer craffu ar Fwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Castell-nedd Port Talbot. Gwnaethant gynnal eu cyfarfodydd cyntaf ym mis Ionawr 2018. Mae'n rhy gynnar yn natblygiad prosesau craffu Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus i ni roi sylwadau ar effeithiolrwydd y trefniadau hyn yn y Cyngor.

Nid yw'r Cyngor yn gwerthuso effaith prosesau trosolwg a chraffu ac ni all ddangos ei heffeithiolrwydd cyffredinol

29 Fel rhan o'n hadolygiad, gwnaethom ofyn i swyddogion ac aelodau nodi enghreifftiau lle roedd gweithgarwch craffu wedi cael effaith neu ychwanegu at werth. Amlygodd swyddogion ac aelodau rai enghreifftiau fel ymgynghori ar bennu cyllideb, a grwpiau gorchwyl a gorffen yn herio trefniadau presennol ac yn gwneud argymhellion ynghylch diogelwch cymunedol a thwristiaeth, a dderbyniwyd gan y Cabinet. Fodd bynnag, fel y nodwyd ym mharagraff 21 uchod, mae'r rhan helaeth o weithgarwch trosolwg a chraffu yn y Cyngor yn digwydd yn ystod cyfarfodydd pwyllgor ffurfiol. Canfu ein hadolygiad o gofnodion pwyllgorau craffu, wrth i nifer o eitemau gael eu cwblhau, bod adroddiadau wedi nodi nad oedd unrhyw ganlyniad amlwg yn sgil y gweithgarwch craffu. Hefyd, prin oedd y dystiolaeth a welwyd fod pwyllgorau craffu yn rhoi her adeiladol i aelodau'r Cabinet yn ystod cyfarfodydd pwyllgor.

30 Nid yw'r Cyngor yn adolygu effeithiolrwydd cyffredinol ei swyddogaeth trosolwg a chraffu yn rheolaidd, ac nid yw'r pwyllgorau trosolwg a chraffu wedi llunio adroddiadau blynyddol yn y blynyddoedd diwethaf. Fodd bynnag, mae'r Cyngor wedi dangos parodrwydd i wella effeithiolrwydd ei drefniadau trosolwg a chraffu. Mae hyn yn cynnwys manteisio ar gymorth neu arweiniad allanol, fel myfyrio ar y gwaith a wnaed gan y Gymdeithas Rhagoriaeth mewn Gwasanaeth Cyhoeddus (APSE), er mwyn gwella arfer craffu. Mae'r Cyngor hefyd wedi datblygu dangosyddion perfformiad lleol yn ymwneud â throsolwg a chraffu, yn cynnwys y nifer o argymhellion a wnaed gan bwyllgorau ac y cytunwyd arnynt gan y Cabinet. Felly, mae gan y Cyngor gyfle i fyfyrio ar y gwaith y mae'n ei wneud eisoes er mwyn gwella arfer trosolwg a chraffu er mwyn datblygu dull mwy cynhwysfawr o werthuso effeithiolrwydd ac effaith gweithgarwch trosolwg a chraffu.

Atodiad 1

Canlyniadau a nodweddion trefniadau trosolwg a chraffu effeithiol i lywodraeth leol

Arddangosyn 2: canlyniadau a nodweddion trefniadau trosolwg a chraffu effeithiol i lywodraeth leol

Canlyniadau	Nodweddion
Beth mae craffu da yn anelu at ei gyflawni?	**Sut olwg fyddai arno? Sut y gallem ei adnabod?**
1. Mae atebolrwydd democrataidd yn llywio gwelliant mewn gwasanaethau cyhoeddus. **'Gwell Gwasanaethau'**	**Yr amgylchedd** i) Mae gan graffu rôl benodol a gwerthfawr o fewn trefniadau gwella'r cyngor. ii) Mae'r swyddogaeth craffu yn cael y cymorth sydd ei angen arni gan swyddogion penodedig sy'n gallu cynnal gwaith ymchwil annibynnol yn effeithiol, ac mae'n rhoi dadansoddiadau, cyngor a hyfforddiant o ansawdd uchel i aelodau Craffu. **Arfer** iii) Mae ymchwiliadau'r swyddogaeth Trosolwg a Chraffu yn anwleidyddol, yn fethodolegol gadarn ac yn cynnwys amrywiaeth eang o dystiolaeth a safbwyntiau. **Effaith** iv) Mae'r swyddogaeth trosolwg a chraffu yn herio gwneuthurwyr penderfyniadau a darparwyr gwasanaethau yn rheolaidd ar sail tystiolaeth. v) Mae'r swyddogaeth craffu yn darparu atebion i broblemau cydnabyddedig sy'n hyfyw ac yn seiliedig ar dystiolaeth gadarn.

Canlyniadau	Nodweddion
Beth mae craffu da yn anelu at ei gyflawni?	**Sut olwg fyddai arno? Sut y gallem ei adnabod?**
2. Mae'r broses o wneud penderfyniadau democrataidd yn atebol, yn gynhwysol ac yn gadarn. **'Penderfyniadau gwell'**	**Yr amgylchedd** i) Mae cynghorwyr craffu yn cael y cyfleoedd hyfforddi a datblygu sydd eu hangen arnynt i ymgymryd â'u rôl yn effeithiol. ii) Mae'r broses yn cael cefnogaeth effeithiol gan Dîm Rheoli Corfforaethol y Cyngor sy'n sicrhau bod y wybodaeth a roddir i'r swyddogaeth craffu o ansawdd uchel ac y caiff ei darparu mewn modd amserol a chyson. **Arfer** iii) Caiff y swyddogaeth craffu ei harwain gan Aelodau ac mae'n cymryd 'perchenogaeth' o'i rhaglen waith gan ystyried safbwyntiau'r cyhoedd, partneriaid a rheoleiddwyr, ac yn cydbwyso rhwng blaenoriaethu pryderon y gymuned a materion lle ceir risg strategol a materion o bwysigrwydd strategol. iv) Mae gan randdeiliaid y gallu i gyfrannu at y broses o ddatblygu a chyflawni blaenraglenni gwaith craffu. v) Caiff cyfarfodydd a gweithgareddau'r swyddogaeth trosolwg a chraffu eu cynllunio'n dda, eu cadeirio'n effeithiol ac maent yn gwneud y defnydd gorau o'r adnoddau sydd ar gael iddi. **Effaith** vi) Mae Aelodau anweithredol yn cyflwyno dull o gynnal cydbwysedd i broses o wneud penderfyniadau Gweithredol yn seiliedig ar dystiolaeth. vii) Mae gwneuthurwyr penderfyniadau yn sicrhau eu bod yn atebol i'r cyhoedd mewn perthynas â'u cyfrifoldebau portffolio o fewn pwyllgorau craffu.
3. Mae'r cyhoedd yn cymryd rhan mewn trafodaethau democrataidd am y ffordd y caiff gwasanaethau cyhoeddus eu darparu nawr ac yn y dyfodol.	**Amgylchedd** i) Mae'r Weithrediaeth a'r tîm Rheoli Corfforaethol yn cydnabod y swyddogaeth craffu fel un o systemau pwysig y cyngor ar gyfer ymgysylltu â'r gymuned. **Arfer** ii) Nodweddir y swyddogaeth craffu gan drefniadau cyfathrebu effeithiol er mwyn codi ymwybyddiaeth o atebolrwydd democrataidd ac annog cyfranogiad. iii) Mae'r swyddogaeth craffu yn gweithredu mewn modd anwleidyddol ac yn ymdrin yn effeithiol â thensiwn, gwrthdaro a materion gwleidyddol sensitif. iv) Mae'r swyddogaeth craffu yn meithrin ymddiriedaeth a chydberthnasau da ag amrywiaeth eang o randdeiliaid mewnol ac allanol. **Effaith** v) Mae'r swyddogaeth trosolwg a chraffu yn galluogi 'llais' pobl a chymunedau lleol ledled yr ardal i gael ei glywed fel rhan o'r prosesau gwneud penderfyniadau a llunio polisïau.

Atodiad 2

Argymhellion o adroddiad astudiaeth wella genedlaethol yr Archwilydd Cyffredinol 'Craffu Da? Cwestiwn Da!' (Mai 2014)

Arddangosyn 3: argymhellion o **Craffu Da? Cwestiwn Da!** Astudiaeth ar Wella'r Broses Graffu

Argymhelliad		Partneriaid Cyfrifol
A1	Egluro rôl aelodau gweithredol ac uwch swyddogion o ran cyfrannu at y broses graffu.	Cynghorau, Llywodraeth Cymru, Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru
A2	Sicrhau bod aelodau craffu, ac yn benodol cadeiryddion craffu, yn cael hyfforddiant a chymorth er mwyn sicrhau eu bod yn meddu ar yr holl sgiliau sydd eu hangen i gynnal gwaith craffu effeithiol.	Cynghorau, Llywodraeth Cymru, Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru
A3	Datblygu prosesau blaenraglennu gwaith craffu ymhellach er mwyn: • darparu rhesymeg glir dros ddewis pynciau; • canolbwyntio mwy ar ganlyniadau • sicrhau y defnyddir y dull craffu mwyaf addas ar gyfer y maes pwnc a'r canlyniad a ddymunir; a • chysoni rhaglenni craffu â threfniadau rheoli perfformiad, hunanwerthuso a gwella'r cyngor.	Cynghorau
A4	Sicrhau bod gwaith craffu yn defnyddio gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio yn effeithiol a bod ei weithgareddau yn ategu gwaith cyrff adolygu allanol.	Cynghorau, Staff Swyddfa Archwilio Cymru, AGGCC, Estyn
A5	Sicrhau bod cyrff adolygu allanol yn ystyried rhaglenni gwaith craffu ac allbynnau gweithgareddau craffu, lle y bo'n briodol, wrth gynllunio a chyflawni eu gwaith.	Staff Swyddfa Archwilio Cymru, AGGCC, Estyn

Argymhelliad		Partneriaid Cyfrifol
A6	Sicrhau y caiff effaith craffu ei gwerthuso'n briodol ac y gweithredir arni er mwyn gwella effeithiolrwydd y swyddogaeth; gan gynnwys gwneud gwaith dilynol ar gamau gweithredu arfaethedig ac archwilio canlyniadau.	Cynghorau, Llywodraeth Cymru, Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru
A7	Cynnal hunanwerthusiadau rheolaidd o drefniadau craffu gan ddefnyddio 'canlyniadau a nodweddion trefniadau trosolwg a chraffu effeithiol i lywodraeth leol' a ddatblygwyd gan Rwydwaith Swyddogion Trosolwg a Chraffu Cymru.	Cyngor
A8	Rhoi cynlluniau gweithredu ar gyfer gwella craffu ar waith yn seiliedig ar astudiaeth wella Swyddfa Archwilio Cymru.	Cynghorau
A9	Mabwysiadu 10 Egwyddor Cyfranogaeth Cymru ar gyfer Ymgysylltu â'r Cyhoedd wrth wella'r ffordd y mae'r swyddogaeth craffu yn ymgysylltu â'r cyhoedd a rhanddeiliaid.	Cynghorau

Wales Audit Office
24 Cathedral Road
Cardiff CF11 9LJ

Tel: 029 2032 0500
Fax: 029 2032 0600
Textphone.: 029 2032 0660

E-mail: info@audit.wales
Website: www.audit.wales

Swyddfa Archwilio Cymru
24 Heol y Gadeirlan
Caerdydd CF11 9LJ

Ffôn: 029 2032 0500
Ffacs: 029 2032 0600
Ffôn testun: 029 2032 0660

E-bost: post@archwilio.cymru
Gwefan: www.archwilio.cymru